

ZÖLD BÁLINT

MTA Pszichológiai Intézete, Budapest

CSOPORTSZERŰ KOMPOZÍCIÓ EGY JANE AUSTEN REGÉNYBEN

1. A probléma

A szociális percepció tanulmányozása az egyes személyek, az egyes kapcsolatok és az összetettebb kapcsolatrendszerek észlelésének a vizsgálatát egyaránt jelenti. A kutatás jelen gyakorlatában azonban az egyes személyek és az egyes kapcsolatok jóval könnyebben exponálhatóak, és így a kiterjedt kapcsolatrendszerek észlelésének az elemzése inkább a háttérbe szorul.

Ha az emberi viszonyrendszereket nominális és nem realiztikus képződményeknek gondoljuk (LAUMANN, MARSDEN, PRENSKY, 1983), akkor nyilván azt is föl kell tennünk, hogy a viszonyrendszerek képe az észlelt kapcsolatok mechanikus összegzéseként kielégítően jellemezhető. Ám ugyanígy, ha a viszonyrendszerek a társas mező észlelésekor mégis jól elhatárolódó, önállósággal bíró alakként jelennek meg, akkor gyakran az egyes személyek és egyes kapcsolatok észlelése egy egész kapcsolatrendszer részletének az észlelése lesz. Más szóval: esetenként az egyes személyek és kapcsolatok észlelésének az értelmezése a kapcsolatrendszerek szintjén való összefüggések mérlegelése révén valósítható csak meg érvényesen.

A jelen tanulmány esettanulmány, amelyben éppen a fenti lehetőség egy megvalósulását kívánjuk bemutatni: Egy regény szereplői között a kapcsolatok rendszerré (csoporttá) állanak össze. Miután ez megtörténik, a csoportszerű alakzat észlelése már meghatározza a regény egyes szereplőinek az észlelését, egyben kapcsolataik alakulásának (tehát a cselekménynek) a követését, végső soron az egész műalkotás befogadását. Ilyen módon a regényben exponált kapcsolatok rendszerszerű összeállása vagy az egyes személyek egymástól való valamiféle izolációjának a fikciója lényeges, sőt középponti tényező a műalkotás megkomponálásakor.

A kapcsolatrendszerek észlelésének a problémáját az irodalompszichológia oldalán nagymértékben relevánssá teszi az, hogy ezt a kérdést a regényműfaj kompozíciós összetevőinek kutatásában erősen elhanyagolják. Ez a kutatás kompozíciós elvként az idő, a helyszín, a jellemek és az elbeszélő személy expozícióját egyaránt kimerítően tárgyalja (lásd például BOOTH, 1983; PRICE, 1983). Azt a körülményt, hogy a mű a kialakítása és a befogadása idején a szereplők közti kapcsolatok rendszerszerű vagy dif-

fűz, beágyazott vagy elszigetelt megjelenése milyen erősen meghatározó, nem hangsúlyozzák kellőleg. Úgy véljük a kapcsolatrendszerek ezen jelentőségének fölismerésében a csoportszerűség kérdésének az elemzése vízválasztó lehet. Ha egy regény szereplőinek a kapcsolatrendszere működő csoportként jelenik meg, akkor a csoportok észlelésére vonatkozó pszichológiai törvényszerűségek érvényesülnek a jellemek, a cselekmény és az egész mű befogadásában is.

A csoportviszonyok empirikus kutatásának a szociometria egy kézenfekvő és klasszikusnak mondható eszköze. Ennek ellenére nem tudunk olyan példát említeni, mely ezt a módszert bevonná a regények irodalompszichológiai vizsgálatába. (Nem így a drámák esetében — von CUBE, 1965.)

Esettanulmányunkat nemcsak a regények csoportszerű kompozíciójának vizsgálhatóságára szánjuk illusztrációnak, hanem a sokváltozós szociometriai módszerek teljesítőkéességének a bemutatásául is. — Elképzeléseink számára különösen alkalmasnak ígérkezett Jane AUSTEN (1775–1817) regénye, a *Büszkeség és balítélet*.

2. A szereplők mozgatása a *Büszkeség és balítélet*ben

„Meg kell valljam, hogy a legelragadóbb teremtnék tartom őt, aki csak valaha nyomtatásban megjelent” — írja Austen egy 1813-ból való levelében az éppen elkészült regény hősnőjéről, Elizabeth Bennetről (AUSTEN, 1932).

Valóban, a szerzőnő jelentős művészi sikerről számolhat be ekkor: A *Büszkeség és balítélet* története ugyanis a szentimentális regény (Richardson, Fanny Burney) egy ellentmondásos hagyományából merített: a Hősnő egy szegény, de vonzó úrilány, Elizabeth Bennet, aki először nem fogadja el gazdag és büszke udvarlójának, Darcynak az ajánlatát, csak miután az kimutatja emberi érdemeit.

A szentimentális regény hasonlóan szegény és jellemeszilárd hősnői (például a Pamela címszereplője) nem tudták egykönnyen kivívni a közönség osztatlan rokonszenvét. A Hősnő jelleméhez a számítás, sőt! a képmutatás gyanúja tapadt. Ha egy regény cselekménye olyan eseménysor, amelynek az eredményeképp a hősnő gazdaságon mehet férjhez, akkor — kellően értelmes, erős akaratú hősnőt feltételezve — nehéz kizárni azt, hogy a hősnő a részvételét az eseményekben éppen ennek az eredménynek a vágya határozta meg.

A *Büszkeség és balítélet* Elizabethje mindvégig a figyelem középpontjában áll, ráadásul igen aktív természet. A maga képzeletgazdag és élénk módján gyakran próbál beleavatkozni a dolgok menetébe. Ez hatékonyan nem sikerül neki, mert „balítéleteket” alkot, rosszul méri föl a többi szereplő jellemét, cselekedeteit. Hallgatólagosan elfogadjuk azt, hogy mi kívülről — alig valamivel több információ birtokában — jobban felmérhetjük a várható fejleményeket, mint a helyszínen Elizabeth.

Így a *Büszkeség és balítélet* cselekményének az előterében szinte mindig Elizabethet látjuk, de ezt a cselekményt mégsem az ő szemével követjük. A cselekmény előttünk más alakban, mintázatban jelenik meg, mint a hősnő számára, így vélekedéseit már fölbukkanásukkor értékelni tudjuk: ugyanakkor végig olyan helyzetben láthatjuk őt, hogy tévedéseit helyzetéből könnyen le tudjuk vezetni.

Ez azt jelenti, hogy a cselekménynek saját mozgása, belső dinamikája van, amely egyáltalán nem Elizabeth tevékenységéből fakad, és ennek megfelelően a karakterét sem terheli meg. Ugyanakkor ez a belső dinamika az olvasó számára jól érzékelhető; olyan mozgás, amely nem igényel magyarázatot, terjedelmes előkészítést. Miközben Elizabeth reakcióit követjük az előtérben, a szereplők együttese a háttérben – látszólag – magától értetődően mozog.

Azt állítjuk, hogy ez a *Bűszkeség és balítélet*-ben látszólag magától értetődő dinamika – a csoport dinamikája.

Felfogásunkat LASCELLES (1939) is anticipálni látszik, amikor – sejtésszerűen – a *Bűszkeség és balítélet* cselekményét összetartó és széttartó vonalak együttesének írja le.

3. Csoportszerű ábrázolás regényben

Az ún. pszichológiai regényben az író és a befogadó közös háttértudásában a középponti elem a hétköznapi (vagy implicit) pszichológia ismeretanyag (BROMLEY, 1977). Természeteszerű, hogy azután az irodalmi műalkotás erre a háttéranyagra újszerű elemeket építhet. Azonban evidencia, hogy a karakterek exponálásakor a műalkotás az implicit pszichológiai felfogással szembe nem kerülhet a hiteltelenség veszélye nélkül.

A hétköznapi pszichológiája az embereket több lehetséges nézőpontból szemléli. Nézzük az egyént önmagában és egy csoport tagjaként stb.

A hétköznapiokban általánosan használt *személyiség-leírási módot* mai tudásunk szerint legjobban a *Norman-taxonómia* modellezi. Eszerint a jobban vagy kevésbé ismert személyek jellemzését a mindennapokban 5 (vagy 6) átfogó szempont alapján oldjuk meg. A Norman-taxonómia lényegében az implicit pszichológiai személyiség-felfogás 5-faktoros leírása.

Norman 1963-ban írta le a személyiség természetes nyelveként azt az öt-faktoros struktúrát. Erről azóta számos utánvizsgálat igazolta (PASSINI, NORMAN, 1966; COSTA, McRAE, 1980; DIGMAN, TAKEMOTO-CHOCK, 1981) azt, hogy a jelzőlistás, kérdőívyszerű személyiségleírások változékonyságát kielégítően magyarázza. Feltehető, hogy ez az öt faktor a személyiségészlelésben szereplő legátfogóbb kategóriák helyét jelzi (ZÖLD, 1985). Az öt faktor (Megbízhatóság, Extraverzió, Emocionális stabilitás, Összeférhetőség, Kultúra) közül az első főképpen erkölcsi vonatkozású, az ötödik a szerzett képzettség és a viselkedés nivóját jelenti. A középső három faktorhoz igen hasonló konstruktumok (extraverzió, neuroticizmus, pszichoticizmus) szerepelnek az Eysenck-féle személyiség-modellben.

Első ránézésre öt faktor a mindennapok árnyalt, gazdag személyészlelését aligha írhatja le. Ez azonban felszínes meggondolás, hiszen az öt itt nem a lehetséges különbözőségek számára tett becslés, hanem a lehetséges különbségek leírására alkalmas tér a legkisebb dimenzió számára. Az nem valószínű, hogy lényegesen egyszerűbb térszerkezettel a személyek észlelt különbözőségét modellezni lenne érdemes, ám a hétköznapi észlelés gazdagságát stilizáltan felidézni valószínűleg jóval egyszerűbb konstrukció segítségével is lehet: Így a Dreiser-regények emberképét ROSENBERG, NELSON és VIVEKANANTHAN (1969) két dimenzióval írta le. Természetes, hogy ennek a redukált emberképnek az okát a művész céljaiban és nem valamiféle (durva) fogyatékosságában kell keresni.

A regényekben csoportok létezésére gyakran történik utalás, de semmiképpen sem általános az, hogy egy regény szereplőinek az együttese csoportot képezzen.

Bár a csoport tudományos igénnyel nehezen definiálható, a hétköznapiakban az emberek meglehetősen könnyedséggel képesek azt eldönteni, hogy emberek együttese csoportot alkot-e, avagy sem (PATAKI, 1987). Az implicit pszichológia tehát észleli az emberi viszonyrendszerek csoportszerűségét.

A csoport tagjai személyes kapcsolatban állnak egymással, nem egyenlő valószínűséggel, de érintkezésük lehetősége időközönként előáll. A viszonyrendszer jellemzője a csoport határai között zajló *sajátos cserefolyamat*: Például: A támogatja B-t, de ezért B-től nem várhat semmit, viszont elismerést kap C-től és D-től. A támogató viselkedése szerepviselkedés, C és D elismerése alapozza meg az ezen szerephez tartozó státust. A csoportban többféle szerep létezik, és a státusok értéke komoly szórást mutat. A csoport nemcsak a szerepek és a státuszok által strukturált alakzat, hanem struktúrája rokonszenv és ellenszenv kiváltódásában is megmutatkozik; ezt az affektív differenciálódást, a továbbiakban *polarizáltságnak* nevezzük.

A csoport így egy olyan kapcsolatrendszer, amely funkcionálásával lehatárolt, egész alakzatként válik el a háttérét képező kiterjedtebb kapcsolati hálótól. Minden rendszernek vannak keletkezőfélben lévő, részlegesen vagy alacsony szinten működő, valamint éppen felbomló formái, így a csoportnak is. Egy-egy ilyen alakzatról nehéz eldönteni, hogy mikor nevezzük még csoportnak, s mikor nem. De nyilván kevésbé tartjuk őket csoportszerűnek egy strukturálisan kiértékel, jól működő csoportnál. Viszont ezek is csoportszerűbbek egy sor másfajta kapcsolati hálónál. Így egy kapcsolati hálót önkényesen is kimetszhetünk; lévén az egyén számos kapcsolat részese, egy bizonyos személytől a kapcsolatok hálója mentén akár több úton haladva is eljuthatunk egy tetszőleges másik személyhez. Az a bizonytalan határú kapcsolati háló-szegmentum pedig, amit befolyási övezetnek nevezhetünk, és bizonyos hatások, információk következtében szerepel, adott esetben funkcionáló egység, de egyáltalában nem csoportszerű (vö.: HOMANS, 1951; DOISE, 1978; LAUMANN, MARSDEN, PRENSKY, 1983).

A regények szereplői közt mindig létezik egy valamilyen módon egységesülő kapcsolati háló, ez az egység azonban legtöbbször nem a csoportszerű társas alakzat elhatárolódó, befelé szerepekben differenciálódó és alcsoportokká polarizálódó egysége (ZÖLD, TÓTH, TOLNA, 1982), hanem a fent leírt önkényesen kimetszett vagy az övezetszerű háló-szerkezet képzetét kelti. Így gyakran felettébb önkényesnek tetszik a barokk pikareszk regények hálója.

Ha egy regény szereplőinek együttese nem csoportszerű, azért a szereplők jellemének értékelését természetesen befolyásolja az együttes összetétele, vagy a szereplők expozíciós sorrendje stb. Például hasonlóan bemutatott egyének sorában egy eltérő jellem kiugorhat vagy ellenkezőleg, extravagáns jellemek sorozata nyomán igen sajátos viselkedésű hősök fölléptetése is hihetőbb lesz stb. Az ilyen hatások azonban nyilvánvalóan nem csoportszerűek, hanem a szereplők valódi kontrasztokba állításai.

4. A Büszkeség és balítélet csoportszerűsége

Jane Austen a társasági jelenetek virtuóza. Jó pár fős társaságok estélyi együttlétét néhány elejtett mondat idézésével vagy egy-egy rövid párbeszéddel pompásan jellemzi. A cselekmény nagyobb részét a társasági jeleneteknek sorozata hordozza. A társasági

jelenetek csoportszerűek, amennyiben az idézett megjegyzések több személytől származnak, és jellemzően nemcsak a megszólítottaknak szólnak. Egészében ez a jelenetelési technika már önmagában a szereplők közti viszonyok tömegét generálja. Ebből következik, hogy Austen regényei valószínűleg egytől-egyig csoportszerűek.

A *Bűszkeség és balítélet* esetében azonban a cselekmény fejlesztésének csoportszerűsége is jól követhető.

A cselekményt csoportfejlődési folyamatként fogjuk fel.

A leendő csoport magva nem Elizabeth és Jane, hanem az egész Bennet család. A család bemutatása nagyrészt a mű legelején történik meg. A Longbournban élő Bennet család feje Mr. Bennet eszes, művelt és nemtörődöm ember. Lenézi feleségét, a lármás és ostoba Mrs. Bennetet. Öt lányuk közül a két idősebb az okosabbak és komolyabbak; Elizabeth és Jane az apjukhoz húznak, a két fiatalabb az anyához, amint lenni szokott. Ez a zilált és népes család éppen alkalmas arra, hogy jól polarizált csoport épüljön köréje:

A szomszédos Netherfieldben vagyonos bérlő tűnik fel: Bingley. Magával hozza két nővérét és legjobb barátját, Darcyt. Bingley beleszeret Jane-be. Darcynak Elizabeth eleinte nem tetszik, ám Elizabethnek Jane a fontos — tehát ő is kapcsolatba kerül Netherfielddel. Ahogy megismerik őt, Darcy beleszeret (amit Elizabeth nem vesz észre), viszont épp ezért Miss Bingley megutálja a lányt.

Bingleyt a Bennet család egésze respektálja, Darcyt viszont, minél közönségesebbek, annál inkább megszólják. És ekkor megjelenik egy daliás tiszt, Wickham, aki elmondja, hogy régóta ellentétben áll Darcyval. Világos, hogy a Bennet család némely tagjánál sikerre számíthat, de Netherfieldben aligha.

Netherfield és Longbourn gyakran összejön, de az ellentétek nőnek; Darcy és az őt biztató Miss Bingley Mrs. Bennetének közönségességét egyre súlyosabban ítélik meg: Jane esélyei csökkennek. Végre Bingleyt Darcyék elcsalogatják a környékről.

Ez az első könyv váza, a cselekmény csoportszerű építkezése kétségtelen. A Bennet családon belüli hasadék Longbourn és Netherfield ellentétévé fejlődik; jól észlelhetők a csoportra jellemző csereviszonyok (például Mrs. Bennet közönségességét Jane sínyli meg).

A második-harmadik fellépő szereplők Elizabeth és Darcy közeledésének a lehetőségét teremtik meg, és némileg nivellálják a két oldalt; Darcy nagynénje modortalan, Elizabeth nagybátyja kitűnő ember stb. A szereplők továbbra is keresztül-kasul kapcsolatba kerülnek, és a fő ellentét közönséges és kultúrált szereplők között kezd meghúzódní. Az új helyzetben igyekezete nyomán Darcy megkapja Elizabethet, és Bingley Janet.

Feltevésünk operacionálisan ellenőrizhető az alábbi ismeretek birtokában:

1. A *valódi csoportok* (például iskolai osztály, együttléti csoport) a *konvergenciaanalízis* (ZÖLD, PAPP, TRINGER, 1980, ZÖLD, 1987) többváltozós szociometriai módszerrel vizsgálva a még fejletlen csoportokhoz (egymást alig ismerő emberek halmazához) képest mérhetően *nagyobb polarizáltságot* mutatnak: az affektív viszonyulások varianciája *legfőljebb 3 faktossal* jól leírható.

2. *Jelzőlistás módszerrel* a (ZÖLD, 1985, 1987) a Norman-taxonómia öt faktora föl-mérhető. A jelzőlistával egyetemisták jellemzéseinek varianciáját ismerőseikről vagy képzeletbeli személyekről *4 faktossal lehet kb. 80%-ban* leírni. (A csoporttagok jellemzését a csoportban elfoglalt hely befolyásolhatja, erősen struktúrált, tartós csoportokban.)

3. *Valódi csoportokban az észlelt csoportstruktúrát (illetve az azt leíró faktorokat) a csoporttagok jellemének a Norman-féle faktorokkal leírt tulajdonsága természetesen befolyásolja* (ZÖLD, PAPP, TRINGER, 1980; ZÖLD, 1987). Ugyanakkor a fejletlen (tehát kevésbé csoportszerű) együtteseknél ezek az összefüggések jelentéktelenek — nyilván a még bizonytalan csoportstruktúrát leíró faktorok gyengesége és csekély reliabilitása miatt.

A fentiek alapján a következő *hipotéziseket* állítjuk fel:

1. Konvergenciaanalízissel mérve a szereplők viszonyulásának struktúrája 3 faktorra jól leírható, differenciált és polarizált lesz.
2. A szereplők jellemeinek hasonlósága feltehetően legalább 4 faktorra írható jól le, kimerítőleg inkább 5-6 faktorra, ha olyan jelzőlistával vizsgáljuk, amely a Norman-faktorokat méri. A szereplők jellemeinek észlelt hasonlóságát azonban a csoportstruktúra is befolyásolni fogja.
3. A regény cselekménye az általunk jelzett csoportfejlődés képét mutatja, a jósolt primer polarizációval (lásd fent).

5. Módszerek

Négy kísérleti személy (19–22 éves egyetemista lányok) olvasta el a *Büszkeség és balítéletet* magyar fordításban. A regény mindhárom kötete után szociometriai és jelzőlistás vizsgálat következett.

1. Szociometria: Konvergenciaanalízis, státus-meghatározás. A kérdőíven négy kérdés a tekintélyre, elfogadottságra (dominancia státusra) vonatkozott. Minden kísérleti személy a regény valamennyi érdemi szereplőjének nevében a jelzett alkalmakkor kitöltötte a szociometriai kérdőívet. Az érzelmi vonzódásra vonatkozó kérdések alapján konvergenciaanalízis — a tekintélyre, elfogadottságra stb. vonatkozó 4 kérdés alapján — csak a dominancia-státus meghatározása történt meg (kapott szavazatok per csoportlétszám mínusz 1 képlettel).
2. Jelzőlista: A 72 jelzőből álló lista a Norman-taxonómia 5 faktorának mérésére alkalmas (ZÖLD, 1985, 1987). Minden kísérleti személy minden alkalommal jellemezte az olvasott regény valamennyi szereplőjét. Az egyes személyek által egy alkalommal készített jelzőlisták távolságmátrixából főfaktor-analízist végeztünk a jellemzők különbözőségének faktorális leírására.

6. Eredmények

A kapott eredmények mind a négy kísérleti személynél megegyeztek: A szociometriai vizsgálat és a jellemzők paramétereinek korrelációi a korrelációkat személyenként és esetenként számolva átlagosan 0,85 fölött vannak.

A konvergenciaanalízis eredménye azt mutatja, hogy valamennyi kísérleti személy egyértelműen csoportszerű struktúraként észlelheti a vizsgált Jane Austen művek szereplőinek viszonyát, mert a szereplők általuk elképzelt szociometriai választásainak alapján a vonzalmi struktúra 3 faktorra jól leírható (1. ábra). A kapott értékek valós

A vonzalmi struktúra konvergencia-analízissel való leírhatósága

"Büszkeség és balítélet" 1. könyve után:

1. személy :	2 faktor:	71 %	3 faktor :	85 %
2. -"- :	2 -"- :	70 %	3 -"- :	84 %
3. -"- :	2 -"- :	65 %	3 -"- :	89 %
4. -"- :	2 -"- :	72 %	3 -"- :	88 %

"Büszkeség és balítélet" 2. könyve után:

1. személy :	2 faktor:	63 %	3 faktor :	78 %
2. -"- :	2 -"- :	73 %	3 -"- :	84 %
3. -"- :	2 -"- :	65 %	3 -"- :	86 %
4. -"- :	2 -"- :	72 %	3 -"- :	89 %

"Büszkeség és balítélet" 3. könyve után:

1. személy :	2 faktor:	70 %	3 faktor :	84 %
2. -"- :	2 -"- :	77 %	3 -"- :	85 %
3. -"- :	2 -"- :	76 %	3 -"- :	89 %
4. -"- :	2 -"- :	72 %	3 -"- :	86 %

1. ábra

csoportban csak differenciált csoportstruktúra mellett fordulnak elő, míg kialakulatlan csoportokon (együttléti csoportok első ülése nyomán) készített felvételek 3 faktorról rossz leírhatóságot adnak (az összvariancia 60%-a alatt! — 18 csoport vizsgálata alapján). A jellemzések távolságmátrixának 3 faktoros megoldása (2. ábra) 52–70%-ban írja le a szereplők jellemzéseinek különbözőségének varianciáját: Jelezve, hogy más esetekhez hasonlóan a jellemzések különbözősége itt is esetenként 4, gyakrabban 5 faktorról lesz leírható.

Az 1. és 2. ábra összehasonlítása azt mutatja, hogy a csoportstruktúrának és a jellemzések hasonlósági struktúrájának a varianciája leírhatóságában eltér. Ez is utal arra, hogy a vizsgálati személyek a szereplők hasonlóságát és csoportszerű viszonyulási módját más módon észlelhetik.

A konvergenciaanalízis 3 faktorát korreláltattuk a Norman-féle változókkal és a dominancia-státusszal. A várakozásnak megfelelően gyakran kaptunk magas korrelációkat (3. ábra). Valódi csoportoknál már differenciált szerkezet esetén észlelhető hasonló jelenség.

A 72-jelzős jellemzések távolságmátrixának faktorait korreláltattuk a szociometriai változókkal és a Norman-változókkal. A szociometriai változók minden esetben többszörös korrelációt adtak a jellemzések különbözőségét leíró faktorokkal (4. ábra). Valódi csoportoknál hasonló eredmények az érett csoportszerkezetre jellemzőek. (Olyan embercsoport jellemzésekor, amelynek viszonyrendszere nem csoportszerű, ha-

A szereplők hasonlóságainak leírhatósága

"Büszkeség és balítélet" 1. könyve után:

1. személy :	2 faktor :	56 %	3 faktor :	66 %
2. -II- :	2 -II- :	53 %	3 -II- :	65 %
3. -II- :	2 -II- :	48 %	3 -II- :	59 %
4. -II- :	2 -II- :	51 %	3 -II- :	62 %

"Büszkeség és balítélet" 2. könyve után:

1. személy :	2 faktor :	46 %	3 faktor :	59 %
2. -II- :	2 -II- :	59 %	3 -II- :	67 %
3. -II- :	2 -II- :	48 %	3 -II- :	60 %
4. -II- :	2 -II- :	52 %	3 -II- :	63 %

"Büszkeség és balítélet" 3. könyve után:

1. személy :	2 faktor :	54 %	3 faktor :	61 %
2. -II- :	2 -II- :	48 %	3 -II- :	59 %
3. -II- :	2 -II- :	59 %	3 -II- :	70 %
4. -II- :	2 -II- :	57 %	3 -II- :	67 %

2. ábra

sonló eredmény magától értetődően nem várható: Megbízható, de random módon összeválogatott jellemzések távolságának faktoranalízise magukhoz a Norman-változókhoz határozott és szabályos módon kapcsolódik, illetve a faktorok rotációjával ilyenkor a Norman-változókhoz illeszthetők.)

Az 5. ábrán látható a *Büszkeség és balítélet* első könyvében szereplők viszonyrendszerének két-faktoros ábrázolása. Az I. faktor az ún. primer-polarizáció, a csoportban feltárható fő ellentétrendszer. Ez Longbourn és Netherfield között feszül. Elizabeth és különösen Jane a híd szerepét töltik be. Felhívjuk a figyelmet Wickham pozíciójára, amely szinte előlegzi a lányszöktetést (III. könyv). Ugyanígy jól követhető Darcynak a viszonyulása a Bennet családhoz, ahogy azt levelében majd leírja (II. könyv). A csoportfejlődésnek mondott viszonyrendszerváltozás látható a 6. ábrán. Ez a konvergenciaanalízis 3 faktorának rotációjával nyert *klikkanalízis* mutatja, amelyből megismerhető a *Büszkeség és balítélet* elolvasása után kialakult új csoportkép: annak kiindulópontja a Bennet-család ziláltsága kevésbé változik, viszont megbomlik Netherfield addigi együttese. Mindenki a maga helyére kerül, a legfőbb szereplők helyzete tükrözi a happy endet.

A 7. ábra a jellemzések 15 szempontos (ZÖLD, 1987) feldolgozásából mutatja Elizabeth jellemzésének változását: Elizabeth a könyv elején nagyon vonzó, és a könyv végére még vonzóbbá válik (mind a négy olvasó szerint). Az ábra a dolgozatunk elején jelzett problémához (2–3. o.) illusztráció. A 8. ábrán Darcy szintén 15 szempont sze-

Konvergenca-analízis a "BÜSZKESÉG ÉS BALÍTÉLET" szereplőinek egymáshoz való vonzalmát illetően, a 2. vizsgálati személy leírása szerint (a könyv végigolvasása után)

KONVERGENCIA-ANALÍZIS FAKTOROK	KORRELÁTUMOK	KORRELÁCIÓ MÉRTÉKE
I. faktor (primér polarizáció)	Norman - féle Extroverzió	0,65
	Norman - féle Stabilitás	0,65
	Norman - féle Megbízhatóság	0,62
	Norman - féle Kultúra	0,57
	Dominancia - státusz	0,85
II. faktor	Norman - féle Extroverzió	0,73
	Norman - féle Összeférhetőség	0,38
III. faktor	(Norman - féle Kultúra)	(0,37)
	Dominancia - státusz	0,43

3. ábra

rint feldolgozott jellemzése látható. Darcyt a négy olvasó egyébként az I. könyv után elég eltérően ítélte meg; a végső jellemzés az ábrán látható módon mind a négy személynél egyezik. Szintén jellemző tendencia Darcy jellemének fölértékelődése (és a pozitív minősítések csúcspontjai is! — vö. 7. ábra).

Megbeszélés

Vizsgálatunk eredményei kétségkívül bizonyítják, hogy a *Büszkeség és balítélet*ben a szereplők egymáshoz csoportszerűen viszonyulnak a befogadók észlelése szerint.

Sajnos, nem látunk jelenleg módot annak eldöntésére, hogy *pontosan* mennyire csoportszerű a regény. Valós csoportokon szerzett tapasztalataink a konvergenciaanalí-

Faktoranalízis a "BÜSZKESÉG ÉS BALÍTÉLET" szereplőinek jellemzéséből, a 2. vizsgálati személy jellemzéseiből (a könyv végigolvasása után)

FAKTOROK	KORRELÁTUMOK	KORRELÁCIÓ MÉRTÉKE
I. faktor	Norman - féle Megbízhatóság	0,86
	Norman - féle Extroverzió	0,60
	(Dominancia - státusz)	(0,37)
	Konvergencia - analízis I. faktora (primér polarizáció)	0,56
II. faktor	(Norman - féle Összeférhetőség)	(0,38)
	Dominancia - státusz	0,51
III. faktor	Konvergencia - analízis III. faktora	0,49
IV. faktor	Konvergencia - analízis IV. faktora	0,42

4. ábra

zis módszeréről, arra a becslésre indítanak bennünket, hogy ez a csoportszerűség jelentős, határozott vizsgálatunk adekvát kontrollja ui. nagyobb számú más regény elemzése lehet.

Célunk most annak eldöntése volt, hogy Jane Austen *Büszkeség és balítélet* című regényében szerepet játszik-e a szereplők csoportszerű mozgathatóságának a regényelméletben szinte teljesen figyelmen kívül hagyott kompozíciós elve.

Válaszunk egyértelműen: igen.

Eredményeinknek kétféle jelentőségét látjuk. Az egyik abban áll, hogy az implícit személyiségelmélet, a csoportlélektan szemléleti jegyeiről, operacionalizálhatóságáról felgyűlt ismereteink a regények (illetve drámák) elemzésében felhasználhatók. Így eredményeink a kognitív szociálpszichológia újfajta kompetenciájára utalnak.

A másik kérdés a Jane Austen regény csoportszerűségének irodalmi jelentősége. A *Büszkeség és balítélet* minden fontos szereplőjét egyetlen csoport struktúrájának határain belül tudtuk értelmezni; a cselekmény fejlesztése e csoportalakzat dinamikai lehetőségein belül marad. A csoportszerű mozgékonyság kihasználása a regénynek valami

A "BÜSZKESÉG ÉS BALÍTÉLET" szereplőinek viszonya egymáshoz az 1. könyv végén (konvergencia-analízis) a 4. vizsgálati személy szerint

5. ábra

könnyed és gördülékeny, egészében nagyon artistikus jelleget kölcsönöz, a Hősnő kedves és derűs alakját pedig sikerrel óvja a funkcionális túlterheléstől.

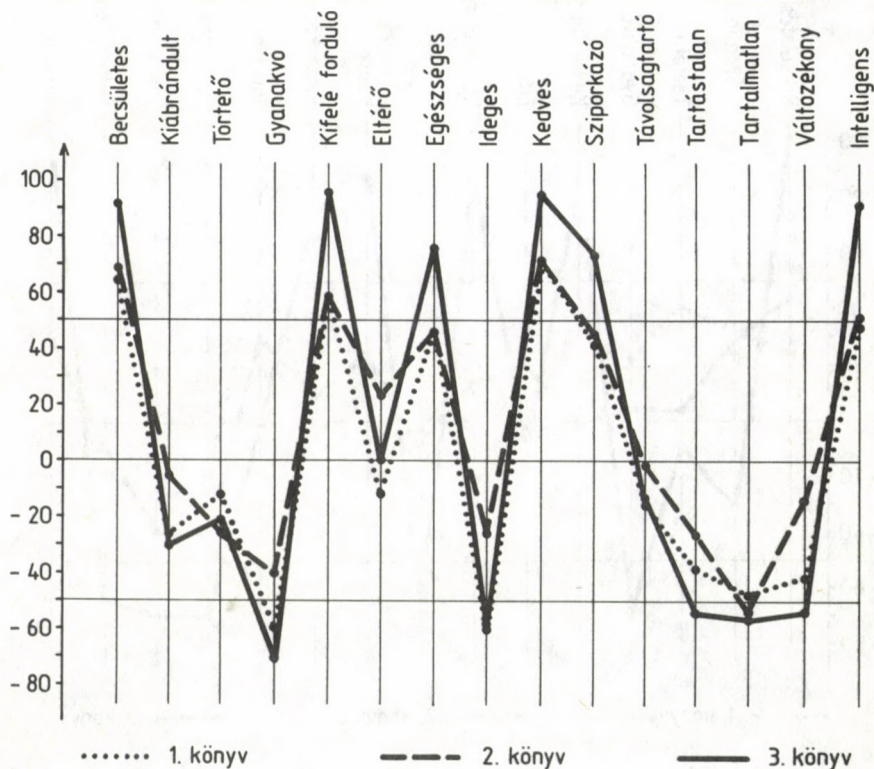
Úgy gondoljuk, hogy a csoportszerűség ilyen megvalósulása a *Büszkeség és balítélet*-ben csak a művészi színvonalat illetően egyszeri és kivételes esemény, magával a problémával a regényirodalom folytonosan szembesül. Ha egy regénynek ugyanis több szereplője van, akkor a szereplők kapcsolatrendszere többé vagy kevésbé emlékeztethet egy csoportra. Ez percepciónk sajátossága, amellyel éppen ezért az író a kompozíciókor szembekerül. A *vörös és fekete*-ben Julien önző és keserves magányát az egyetlen csoport keretei közé való helyezés alighanem megsemmisítené; ám ő éppen hogy vándorol az – önmagukban véve csoportszerű – színterek közt. A *Háború és béke* több összekapcsolódó csoport egyértelmű középpont nélküli ábrázolatával teremt társadalomszerű panorámát. Az *Eugenie Grandet*-ben egyetlen fontos szereplő nem tartozik csupán az ábrázolt kisvárosi csoporthoz; csakhogy ő éppen Eugenie reménytelennek bizonyuló szerelme. Ez a regény a csoportnak nem a mozgékony, hanem elzárkózó-dermedt vonását használja ki egy klauszrofóbiásan fullasztó levegőjű világ megjelenítésében.

*Klikk-analízis a "BÜSZKESÉG ÉS BALÍTELET"
konvergencia-analíziséből (3. személy anyaga a könyv elolvasása
után)*

*(Faktorok varimax rotációjával a 3 faktor az
összvariancia 89,0 %-át magyarázza)*

	I.	II.	III.
Jane	,0	,88	,0
Elizabeth	,0	,75	,0
Mary	,82	,0	,0
Kitty	,0	,0	,98
Lydia	,0	,0	,96
Mr Bennet	,0	,89	,0
Mrs Bennet	,0	,0	,96
Bingley	,0	,78	,0
Miss Bingley	,92	,0	,0
Darcy	,0	,0	-,73
Charlotte	,94	,0	,0
Sir William	,96	,0	,0
Collins	,94	,0	,0
Wickham	,0	,0	,96
Lady Catherine	,94	,0	,0
Miss de Bourgh	,93	,0	,0
Fitzwilliam	,97	,0	,0
Mr Gardiner	,0	,95	,0
Mrs Gardiner	,0	,96	,0
Mrs Reynolds	,90	,0	,0
Miss Darcy	,77	,0	,0

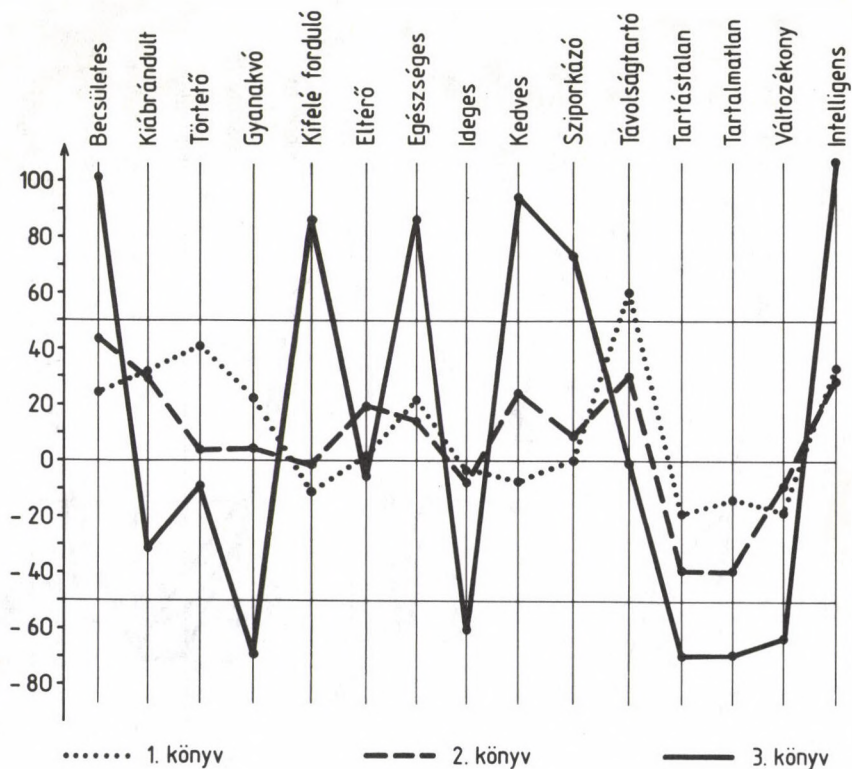
*ELIZABETH BENNET jellemzésének változása a
"Büszkeség és balítélet" könyveinek olvasása után*
(2. személy)

7. ábra

Meggyőződésünk szerint a regénykompozíció csoportszerűségének jelentőségét a legjobban az empirikus irodalompszichológiai kutatás mérheti föl. Dolgozatunk híradás arról, hogy erre lehetőség nyílik.

*DARCY jellemzésének változása a
"Büszkeség és balítélet" könyveinek olvasása után*
(2. személy)

8. ábra

Irodalom

- AUSTEN, J., 1932, *Letters to her sister Cassandra and others*, R. W. Chapman, Oxford.
- BOOTH, W. C., 1983, *The rhetoric of fiction*, 2nd edition, Chicago University Press, Chicago.
- BROMLEY, D. B., 1977, *Personality description in ordinary language*, Wiley, London.
- COMREY, A. L., 1973, *A first course in factor analysis*, Academic Press, New York.

- COSTA, P. T., McCRAE, R. R., 1980, Still stable after all these years, Personality as a key to some issues in adulthood and old age, In: BALTES, P., BRIM, O. G., Jr. (eds), *Life span development and behavior*, Vol. 3, Academic Press, New York.
- CUBE, F. von, 1965, *Das Drama als Forschungsobjekt der kybernetik*, Mathematik und Dichtung, München, 333–345.
- DIGMAN, J. M., TAKEMOTO-CHOCK, N. K., 1981, Factors in the natural language of personality, Re-analysis comparison, and interpretation of six major studies, *Multivariate Behavior Research*, 16, 149–170.
- DOISE, W., 1978, *Groups and individuals*, Cambridge University Press, Cambridge.
- HOMANS, G. C., 1951, *The human groups*, RKP, London.
- LASCELLES, M., 1939, *Jane Austen and her art*, Oxford University Press, London.
- LAUMANN, E. O., MARSDEN, P. V., PRESNKY, D., 1983, The boundary specification problem in network analysis, In: BURT, R. S., MINOR, M. J. (eds), *Applied network analysis*, Sage, Beverly Hills, 18–34.
- NORMAN, W. T., 1963, Toward an adequate taxonomy of personality attributes, replicated factor structure in peer nomination personality ratings, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 574–583.
- PASSINI, F. T., NORMAN, W. T., 1966, A universal conception of personality structure, *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 44–49.
- PATAKI Ferenc, 1987, A csoportkutatás közérzete, *Pszichológia*, 4, 551–565.
- PRICE, M., 1983, *Forms of life: Character and moral imagination in the novel*, Yale University Press, New Haven.
- ROSENBERG, S., NELSON, C., VIVEKANANTHAN, P. S., 1968, A multidimensional approach to the structure of personality impressions, *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, 283–294.
- ZÖLD Bálint, 1987, Önképváltozás és csoportpszichoterápia, *Pszichológia*, 4, 483–500.
- ZÖLD Bálint, TÓTH Tibor, TOLNA Judit, 1982, Önkép-módosulás mint a csoportpszichoterápia eredménye, *Ideggyógyászati Szemle*, 34, 131–142.
- ZÖLD Bálint, 1985, A jelzőlistás önképvizsgálat, Elméleti-módszertani megfontolások, *Pszichológia*, 5, 35–52.
- ZÖLD Bálint, TRINGER László, PAPP Mária, 1980, A konvergenciaanalízis alkalmazása a csoportpszichoterápiás folyamatok elemzésében, *Ideggyógyászati Szemle*, 33, 468–479.

BÁLINT ZÖLD

GROUPNESS IN JANE AUSTEN'S PRIDE AND PREJUDICE

Groups are special systems of human relationships. They have structure, inner regulation, and development of their own. If characters of a novel are presented as members of a group, we perceive their behavior as product of group processes. If there are sufficient resemblances between the characters of a novel and the members of a group, we perceive the plot of the novel as group development. This kind of characterization has been presumed to be the case of *Jane Austen's Pride and Prejudice*.

Characters of the PRIDE and PREJUDICE were described with an adjective check list by four Ss. The possible sociometric choices of characters were also estimated. Each book of *Pride and Prejudice* was examined.

Our multivariate sociometric method, convergency-analysis has been applied to establish the structure of relationships as the group structure of the characters. This group structure interferes with the personality descriptions of the members of that group. On the basis of the interferences between group structure and the personality descriptions it was possible to prove our hypothesis about the groupness of the characters' relationships in the *Pride and Prejudice*.

Plot of the *Pride and Prejudice* is discussed in terms of group development. It is suggested that the groupness of characters' relationships can play an important part in composing novels.